

Збірник матеріалів
II науково-практичної міжвузівської
конференції
„Слов’янські народи в історичному
процесі: генезис проблеми”

(на основі школи
„Історії слов’янських народів”)

Керівник – заслужений діяч науки і техніки України,
член-кореспондент Академії педагогічних і соціальних наук та
Міжнародної слов’янської академії, кандидат історичних наук, ректор
РДГУ, професор *Постоловський Руслан Михайлович*

За науковою редакцією члена-кореспондента,
професора *Р.М.Постоловського*

Слов’янські народи в історичному процесі: генезис проблеми:
Збірник матеріалів II науково-практичної міжвузівської конференції.
Вип.2. – Рівне: РДГУ, 2008. – 146 с.

Редакційна колегія:

- Постоловський Р.М.* - голова, кандидат історичних наук, професор,
член-кореспондент Міжнародної
слов’янської академії наук, ректор РДГУ
- Савчук П.О.* - заступник голови, кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії РДГУ
- Гон М.М.* - відповідальний секретар, доктор політичних
наук, завідувач кафедри політичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
- Жилюк С.І.* - доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри релігієзнавства Національного
університету „Острозька академія”
- Шерстюк В.М.* - кандидат історичних наук, декан історико-
соціологічного факультету

Рецензенти:

- Савчук Б.О.* - доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри Прикарпатського національного
педагогічного університету
- Троян С.С.* - доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри міжнародних відносин і
країнознавства РІС КСУ

Друкується за рішенням вченої ради Рівненського державного
гуманітарного університету
(протокол №10 від 30.05.2008 р.)

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки
авторів можуть не співпадати з позицією редколегії.

7. Олешко П.С. Еволюція землеволодіння на Волині – друга половина XIX – початок XX ст. / Дис. канд. іст. наук, - Луцьк, 2001. – 172 с.

8. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. - Т. VIII. Вольнская губерния. Спб., 1904. – 281 с.

9. Рафальский Т. Сборник узаконений и распоряжений по землевладению Западных губерниях. - К., 1895. – 250 с.

10. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. - Ф.442, оп.53, спр.353.

11. Там само. – Ф.442, оп.617, спр.114, ч.1.

12. Там само – Ф.442, оп.618, спр.261.

13. ЦДІАК – Ф. 442, оп.813, спр.62, ч.1.

14. Там само – Ф.442, оп.813, спр.305, ч.1.

15. ЦДІАК - Ф.442, оп.815, спр.463, арк.8.

16. Щербак Н.О. Особливості національної політики російського уряду на Правобережній Україні наприкінці XVIII – поч. XX ст. / Дис. докт. іст. наук, К., 2006. – 503 с.

УДК 327.8 (4): 94(497.6) „1875/1878”

І.В. Петлюк

БОСНІЯ І ГЕРЦЕГОВИНА В ДИПЛОМАТИЧНІЙ КАЗУЇСТИЦІ ВЕЛИКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ 1875-1878 рр.

З середини XVIII ст. могутня Османська імперія починає слабнути, відповідно посилюється колоніальна експансія європейських держав. Балканський півострів історично є контактною зоною Європи і Близького Сходу. Його географічне положення спричинило ряд складних суперечностей та проблем, що в сукупності отримали назву Східного питання (вперше цей термін з'явився на Веронському конгресі Священного союзу 1822 р., був пов'язаний з визвольною війною грецького народу) [1;11]. Східний напрям зовнішньої європейської політики отримав після російсько-турецьких війн 1853-1856 рр. та 1877-1878 рр. пріоритетне значення. Для західних держав під Східним питанням малися на увазі посилення їх економічного і політичного впливу на Близькому Сході, Балканах, у північній Африці, а також протидія посиленню позицій Росії на Балканах. Вирішення Східного питання на користь Російської імперії давало їй можливість укріпити безпеку своїх південних районів, забезпечити вільне мореплавство в Чорноморському басейні і безперешкодний прохід російських кораблів через протоки Босфор і Дарданелли в Середземне море [2;45]. У планах великих держав, що відігравали провідну роль у міжнародних відносинах, Боснії і Герцеговині відводилася особлива роль.

Обидві провінції були прикордонними областями Османської імперії, а наявність тут потужної системи оборони давала можливість користуватися значним самоуправлінням [3;48]. Східна криза 1875-1878 рр. розпочалася з повстання в Боснії і Герцеговині весною 1875 р., поширившись згодом на території Болгарії, Сербії, Чорногорії, Македонії. Боснійська криза 1908 р. виникла 7 жовтня у зв'язку з анексією Боснії і Герцеговини Австро-Угорщиною, яка формально належала Османській імперії. Вбивство спадкоємця Австро-Угорського престолу ерцгерцога Франца-Фердинанда, що стало прологом до початку I Світової війни, відбулося в столиці анексованої Боснії і Герцеговини. Варто зазначити, що XX ст. закінчилося для Балкан тим, чим розпочалося – війнами регіонального масштабу (Балканські війни 1912-1913 рр. та громадянська війна у Боснії 1992-1995 рр.). Незважаючи на всі перераховані факти, не варто перебільшувати значення Боснії і Герцеговини. В стратегії зовнішньої політики європейських держав вони були швидше знаряддям, а не самоціллю.

Союз трьох імператорів 1872 р., зв'язавши себе системою попередніх договорів і поступок, був стрижнем світової політики, навколо якої будувалися взаємовідносини держав Європи і Азії. Крім Росії, Німеччини та Австро-Угорської імперії, активним гравцем на Балканському півострові була Великобританія. Дотримуючись курсу «блискучої ізоляції», вона відмовлялася від довгострокових союзів з іншими державами, зберігаючи тим самим свободу дій для здійснення інтересів Британської корони. Проте це не заважало укладати їй тимчасові договори як для вирішення актуальних міжнародних проблем, так і власних меркантильних цілей.

Народним повстанням в Боснії і Герцеговині 1875-1876 рр. розпочалася Східна криза. Намагаючись допомогти повстанцям, але не бажаючи доводити справу до військового конфлікту, Росія запропонувала Австро-Угорщині спільно вимагати від Османської імперії надання повсталім провінціям автономії. Австро-Угорщина, побоюючись заворушень південних слов'ян на своїй території, добилася заміни цих пропозицій проектом адміністративних реформ. 30 грудня 1875 р. Андраші, міністр закордонних справ Австро-Угорщини, від імені трьох держав передав султану Абдул Азізу програму реформ для балканських народів. Йому пропонували ввести свободу віросповідання, ліквідувати відкупну систему збору податків (ільтізам), покращити становище сільського населення, витратити взяті з населення Боснії і Герцеговини прямі податки лише на потреби цих областей [4;32-33]. В дипломатичній ноті не було статей, які гарантували б виконання цих умов. Повстанці сприйняли це як

збереження панування Османської імперії. У своїй відозві вони писали, що вирішили «битися за свободу, або померти до останньої людини» [5]. Проект реформ, запропонований європейськими державами, був ними відхилений. Порта частково прийняла цю програму. Не погоджувалася лише з пунктом про витрачання коштів, що збиралися з населення Боснії і Герцеговини, лише на потреби цього краю. Уряди європейських держав не були одностайними у питанні локалізації конфлікту. Це допомогло Османській імперії чинити розправу над повстанцями.

Щоб стабілізувати ситуацію на Балканах, на початку травня 1876 р. в Берліні на нараді міністрів закордонних справ Росії (О. Горчаков), Австро-Угорщини (Д. Андраші), Німеччини (О. Бісмарк) був вироблений новий проект – Берлінський меморандум. Його підтримали уряди Франції та Італії. Великобританія не приєдналася до меморандуму з тієї причини, що він нібито підривав престиж султана. Берлінський меморандум був прийнятий 1 (13) травня 1876 р. У ньому європейські держави вимагали від уряду Османської імперії проведення обіцяних, але не виконаних реформ. Султану пропонувалося на два місяці призупинити військові дії і розпочати переговори з делегатами від повстанців на основі їх побажань. Меморандум був частковим повторенням пропозицій групової ноти 1875 р., але в ньому була одна вагома відмінність, внесена за наполяганням Росії. Зокрема зазначалося, що якби термін перемир'я вийшов до досягнення «наміченої мети», то держави-підписанти підкріпили б свої дипломатичні кроки прийняттям «дієвих заходів для припинення зла» [6;91-92]. 30 травня, коли меморандум повинен був бути вручений турецькому уряду, в Константинополі відбувся державний переворот. Протест Великобританії і внутрішня криза в Османській імперії перешкодили реалізації Берлінського меморандуму.

Нейтралітет Сербії і Чорногорії в конфлікті, що набирав міжнародного значення, був фікцією. Народи обох країн вимагали війни, однак правлячі кола чекали рішення Петербурга. В російському уряді не було єдності в цьому питанні. Майже напередодні оголошення Сербією війни російський консул в Белграді О. М. Карцев заявив князю Мілану, щоб той не розраховував на допомогу Росії. У відповідь князь заявив, що він вже не може противитися волі народу і не може більше утримувати біженців з Боснії і Герцеговини [7;68]. Наприкінці червня 1876 р. уряди Сербії і Чорногорії вимагали, щоб Османська імперія відмовилася від посилення каральних військ проти повстанців. Уряд імперії не задовольнив їхню вимогу. 18 (30) червня Сербія оголошує війну Порті, ще раніше – 15 (27) червня – розпочинає війну Чорногорія.

Їхні правлячі кола прагнули територіального розширення: Сербія претендувала на Боснію, а Чорногорія – на Герцеговину.

Перед російсько-турецькою війною (1877-1878 рр.) Австро-Угорщина була найбільш небезпечним суперником Росії і одночасно потенційним союзником Великобританії. Після військової поразки 1866 р. (суперечка про поділ данських трофеїв привела до війни між Австрією та Пруссією) австрійські дипломати, підтримані Німеччиною, посилювали активність на Балканах [8;134]. У таборі «двоєдиної монархії», особливо в середовищі угорського дворянства, були прихильники обережних дій на Балканах, які вважали небезпечним збільшення слов'янського населення Австро-Угорщини. З цього приводу міністр іноземних справ Дюла Андраші писав: «Мадярський човен переповнений багатствами, будь-який новий вантаж, чи то золото, чи то бруд, може його лише перевернути» [5]. Коли розпочалося повстання в Герцеговині, він заявив, що розглядає його як внутрішню турецьку справу, тому не має наміру втручатися або чим-небудь стримувати військові дії Османської імперії проти повстанців. Але в Австро-Угорській імперії були прихильники іншого вирішення південнослов'янського питання, які виступали за включення західної частини Балкан у склад Габсбурзької держави і радили розпочати із захоплення Боснії і Герцеговини. Таким чином, поряд з Австрією та Угорщиною ці області ввійшли б як третя складова частина в монархію Габсбургів. З двоєдиної монархії Австро-Угорщина перетворилася б у триєдину державу. Заміна дуалізму триалізмом повинна була б послабити вплив мадяр. Прихильники цієї програми готові були домовитися на те, щоб східну частину Балкан отримала Росія. Імператору Францу Йосифу теж хотілося компенсувати себе за територіальні втрати в Італії і Німеччині, він із симпатією сприймав ідею анексії. Політики, що проповідували ці ідеї, сприяли національно-визвольним рухам у Боснії і Герцеговині.

Бісмарк працював над досягненням австро-російського договору на основі поділу Балкан на сфери впливу. При цьому двоєдина монархія отримала б Боснію, Росія повернула б Бессарабію, а заодно трохи послабила б свої сили у війні з Османською імперією [5]. Німецький канцлер вважав, що Великобританія погодилася б на таке рішення при умові, що отримає Єгипет. Намагаючись підтримати свій авторитет серед південних слов'ян і при цьому не погіршити відносин з Австро-Угорською імперією, російський уряд вирішив узгоджувати з нею свої дії в балканських справах. Така політика відповідала принципам договору трьох імператорів 1872 р. Побоюючись одноосібного вирішення Петербургом Східного питання, Відень

ініціював переговори. 26 червня (8 липня) 1876 р. при зустрічі імператора Олександра II і міністра іноземних справ князя О. М. Горчакова з австрійським імператором Францом Йосифом і міністром іноземних справ Д. Андраші в замку Рейхштадт (сьогодні Закупі, Чехія) було підписано таємний договір. Рейхштадтський договір не був зафіксований офіційним документом. Сторонами були лише зроблені записи переговорів, що дуже відрізнялися між собою. Передбачалися два можливих варіанти закінчення сербо-чорногорсько-турецької війни – перемога слов'ян або їх поразка. В першому випадку в обох варіантах (австрійському та російському) зазначалося, що держави не будуть сприяти утворенню на Балканах великої слов'янської держави (головна вимога Австро-Угорщини). Росія погодилася з цим, вважаючи, що така вимога направлена лише проти об'єднавчих тенденцій Сербії і Чорногорії.

Стосовно боснійсько-герцеговинського питання в російському записі значилося, що Герцеговина приєднується до Чорногорії, згідно австрійського запису – до Чорногорії приєднуються лише прикордонні з нею округи Герцеговини і порт Спіцца на Адріатичному морі. Згідно з обома варіантами Сербія отримувала частину Боснії і Новопазарського санджака. Що ж стосується Австро-Угорщини, то по австрійському запису вона приєднувала основні частини Боснії і Герцеговини (за винятком округів прикордонних з Сербією і Чорногорією). А по російському – лише північну Боснію – Боснійську крайну [9;112]. В російському записі зазначалося, що у випадку повної поразки Османської імперії Болгарія і Румелія могли б утворити незалежні держави в їх природних кордонах, в австрійському – для Боснії, Румелії, Албанії передбачалась лише автономія [10]. Такі різноманітні варіанти записів сприяли різному трактуванню Рейхштадтського договору. У випадку поразки слов'ян обидві сторони повинні були вимагати від Порти проведення в Боснії і Герцеговині реформ згідно ноти Андраші від 18 (30) червня 1875 р. і Берлінського меморандуму. У звіті міністерства іноземних справ за 1876 р. Рейхштадтський договір кваліфікувався як «шлях згоди з Австро-Угорщиною заради запобігання перетворенню конфлікту в загальноєвропейську війну» [10]. З точки зору царського уряду основним політичним результатом цієї зустрічі було зобов'язання нейтралітету Австро-Угорщини у випадку війни Росії з Османською імперією. Заради цього довелося погодитися з територіальними претензіями двоєдиної монархії в західному регіоні Балкан. З цього часу інтереси Росії зосереджувалися переважно в східній частині Балканського півострова. Сам договір тримався в таємниці, про нього не знали навіть зацікавлені особи.

Виняток був зроблений для Сербії, якій повідомили, що вона не може розраховувати на Боснію [11;59-60].

На початку жовтня 1876 р. імператор Олександр II в Лівадії прийняв рішення про самостійні дії Росії на Балканах. Російському послу в Османській імперії Ігнат'єву було доручено добитися згоди султана на скликання конференції в Константинополі, а у випадку відмови – розірвати дипломатичні відносини, що було рівноцінно оголошенню війни (рішення пов'язане з повідомленням про поразку сербської армії і про загрозу взяття турками Белграда). 19 жовтня 1876 р. російський уряд надав Порті ультиматум, вимагаючи за 48 год. укласти з Сербією 6-ти тижневе чи двомісячне перемир'я. Султан прийняв вимоги і погодився на скликання константинопольської конференції. Міжнародна конференція в Константинополі – ще одна спроба вирішити балканське питання без війни. 11 грудня в приміщенні російського посольства відбулося засідання європейської делегації. Країни зішлись на проєкті автономії Боснії і Герцеговини, Болгарії (проєкт «мінімум»). За введенням автономного устрою в кожній провінції мав спостерігати комісар, призначений всіма великими державами. Сербії та Чорногорії робилися деякі територіальні поступки, Боснія і Герцеговина об'єднувалися в одну область [12;46]. Болгарія на угоду Австро-Угорщини та Великобританії була поділена на східну (столиця Тирново) та західну (Софія). Натиск на вирішення болгарського питання пояснювався тим, що, погодившись з австрійською окупацією Боснії і Герцеговини, Росія розглядала Болгарію як основний форпост свого політичного впливу на Балканах.

В день, коли конференція готувалася офіційно оголосити своє рішення, султан з відома англійського посла Еліота зробив блискавичний маневр – призначив великим візиром Мідхата-пашу, прихильника конституційного правління. 23 грудня 1876 р., коли на заключне засідання конференції вперше були допущені представники турецького уряду, міністр іноземних справ Османської імперії Сафдет-паша проголосив «Великий акт», який відбувся в цей момент і змінив форму правління, що існувала протягом 600 р., – проголосив введення конституції, якою «Його Величність султан ошчасливив свою імперію»[5]. Постанови конференції були відхилені, адже конституція проголошувала всіх підданих рівними. Російський делегат запропонував силою змусити султана прийняти рішення держав, але англійський представник лорд Солсбері (міністр Великобританії у справах Індії) виступив проти будь-якого тиску на Османську імперію. Порті було запропоновано прийняти проєкт хоча б в урізаному вигляді. Османська імперія вдруге відхилила пропозиції конференції. Щоб хоч

якось реабілітуватися, держави-учасники відкликали своїх послів із Константинополя (цей крок не означав розриву дипломатичних відносин: в столиці імперії були залишені повірені у справах).

Для свободи дій російському уряду був потрібний нейтралітет Австро-Угорщини в можливій російсько-турецькій війні. У ході переговорів несподіванкою було те, що монархія Габсбургів претендує не на частину Боснії (як зазначалося в рукописі Рейхштадтського договору), а на всю Боснію та Новопозарський санджак, розташований між Чорногорією та Сербією. В обмін на нейтралітет уряд Росії був змушений частково з цим погодитись. Російсько-австрійські переговори завершилися підписанням 3 (15) січня 1877 р. Будапештської конвенції. Австро-Угорщина залишала за собою право вибору моменту способу заняття Боснії і Герцеговини, Сербія і Чорногорія оголошувалися нейтральною зоною, куди не можуть бути введені російські і австрійські війська. В додаткових пунктах конвенції йшлося про те, що територія між Сербією і Чорногорією (Новапозарський санджак) не може бути ніким анексована. Підтверджувалося рішення, прийняте в Рейхштадті, про неутворення на Балканах великої слов'янської держави. Для Албанії, Болгарії, Румелії передбачався статус незалежних держав, для Константинополя – можливість стати вільним містом [13;152]. З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що конвенція передбачала розпад європейських володінь Османської імперії.

Російська дипломатія зробила ще одну спробу організувати демарш держав-учасниць Константинопольської конференції. З цією метою М. П. Ігнат'єв побував у Відні, Берліні, Парижі, Лондоні для вироблення загальної позиції держав. У проекті документу, який він віз, вимагалось провести під наглядом держав реформи в християнських провінціях Османської імперії на основі рішень Константинопольської конференції. Австро-Угорщина та Німеччина підтримали тези протоколу, але в Лондоні російський посол зустрів спротив. Під виглядом редагування британський міністр іноземних справ Дербі викинув з документу навіть натяки на гарантії реформ. У підсумку підписаний 31 березня 1877 р. в Лондоні представниками шести держав протокол мав абстрактну декларацію про реформи, не підкріплені ніякими реальними гарантіями. Порта «запрошувалася» перевести армію на мирне становище і прийняти реформи з покращення стану християн, «що необхідно для спокою Європи». Якщо Порта відмовиться прийняти ці рекомендації, держави «залишали за собою право спільно розсудити про способи забезпечення благополуччя християнського населення» [14]. До протоколу

додавалися дві декларації, що стосувалися роззброєння російської та турецької армії. Порта не прийняла умов протоколу, розцінивши його як втручання у свої внутрішні справи. На другий день після відхилення Лондонського протоколу (13 квітня 1877 р.) Росія мобілізувала ще 7 дивізій, а 24 квітня Олександр II підписав маніфест про оголошення Османській імперії війни. Попередньо уряд Румунії дав згоду пропустити російські війська через свою територію.

Зв'язавши себе системою попередніх договорів і поступок, князь Горчаков допустив втягнення країни у війну, зобов'язавшись не брати з неї відповідної користі для держави і керуватися при визначенні результатів перемоги інтересами і бажаннями чужих і частково ворожих країн. Всі фази східних ускладнень були пройдені російським урядом у складі «троїстого союзу», поки справа не дійшла до війни. Після перемоги Росії у війні з Османською імперією союз імператорів знову вступив у свої права і з допомогою Великобританії визначив остаточні умови миру, найбільш вигідні для Віденського кабінету. Навіть з оголошенням війни Османській імперії канцлер Горчаков пов'язував фікцію уповноваження від Європи. Шляхи до самостійного і відвертого захисту російських інтересів на Балканському півострові після жертв дворічної війни були відрізані ще напередодні воєнної кампанії. Прагнучи завоювати більшу довіру та прихильність південних слов'ян, Олександр II після захоплення плацдарму на правому березі Дунаю звернувся до болгарського народу з відозвою, в якій говорив про визвольну місію російської армії. Одночасно він проголосив відозву до мусульман на Балканах про те, що з боку росіян «ніякої помсти не буде». Кредит довіри імператор втратив відразу ж по закінченні російсько-турецької війни.

Після оволодіння російською армією Адріанополем Великобританія та Австро-Угорщина спільно вимагали передачі всієї сукупності умов російсько-турецького миру на обговорення міжнародної конференції. При цьому австрійці вказували на порушення умов Рейхштадтського та Будапештського договорів: в образі Болгарії Росія створювала на Балканах ту саму велику слов'янську державу, утворення якої було домовлено не допускати. За Андрианопольським перемир'ям 19 (31) січня 1878 р. Росія отримувала широкі права, величезну контрибуцію, території. Болгарія оголошувалася автономним князівством, Румунія, Сербія і Чорногорія, які раніше отримали автономію, ставали незалежними, Боснія і Герцеговина проголошувалися автономними областями.

Прелімінарний (попередній) Сан-Стефанський мирний договір було підписано 19 лютого (3 березня) 1878 р. Уповноважений від Росії

граф М. П. Ігнатьєв навіть поступився де в чому з російських вимог, щоб підписати договір саме в цей день і порадувати царя такою телеграмою: «В день звільнення селян Ви звільнили християн з-під влади мусульман»[10]. Якщо умови Андрианопольського перемир'я були для турків легкими, то умови Сан-Стефанського миру – дуже важкими (втішаючись перемогою, член російської делегації генерал Д. Г. Анучін записав у щоденнику: «Турки сидять чурбанами») [15;123]. Сан-Стефанський мир створював велику Болгарію, але збільшував Сербію і Чорногорію лише невеликими територіальними прив'язками, робив Боснію і Герцеговину автономною, залишаючи її під владою Османської імперії (в очікуванні австрійської окупації) і нічого не давав Греції. Цим договором були незадоволені майже всі балканські народи, а особливо ті, які понесли найбільше втрат у боротьбі з турками – боснійці, серби і чорногорці. Османській імперії було вигідно, щоб підписаний нею мир задовольняв максимум російських вимог – чим вони були більші, тим більшою ставала можливість втручання Європи і перегляд Сан-Стефанського миру на європейському конгресі [16;13-14].

6 березня 1878 р. Андраші офіційно виступив з пропозицією скликати конгрес для обговорення всіх умов миру між Росією та Османською імперією, а не лише статусу проток, на що раніше погодився Горчаков. Великобританія боялася того, що, включивши Болгарію у сферу свого впливу, Росія стане Середземноморською державою. До відкриття Берлінського конгресу Росія намагалася дипломатичними засобами розколоти англо-австрійський блок і попередити свою ізоляцію. Всі спроби російської дипломатії були марними. 6 червня Великобританія уклала союз з Австро-Угорщиною про спільні дії у болгарському питанні. Вона підтримала також плани Австро-Угорщини щодо Боснії і Герцеговини. Конгрес відкрився 13 червня 1878 р. в Берліні. В його роботі взяли участь Росія, Туреччина, Великобританія, Османська імперія, Австро-Угорщина, Франція, Італія. Спостерігачами запрошено представників вірменського населення, Греції, Румунії, Сербії, Чорногорії, Іраку. Делегації великих держав очолили міністри іноземних справ або прем'єри. Головував на конгресі Бісмарк. До представників Османської імперії і балканських держав він ставився з підкресленою зневагою, турецьким делегатам заявив, що доля Османської імперії йому байдужа [17;34-37]. Основні контури конгресу були намічені ще в англо-російському договорі від 30 травня 1878 р. Питання про окупацію Боснії і Герцеговини пройшло на конференції гладко. Пропозиція Великобританії про окупацію Боснії і Герцеговини Австро-Угорщиною була підтримана Німеччиною, князь

Горчаков теж висловився за окупацію (засідання від 16 (28) червня 1878 р.). Османська імперія заперечувала, але голос її не був взятий до уваги. Незадоволеною залишалася Італія, прагнучи отримати собі компенсацію за посилення Австро-Угорщини. 13 липня 1878 р. конгрес закінчив роботу, підписавши Берлінський трактат, що замінив Сан-Стефанський договір. Австро-Угорщина отримала право на окупацію Боснії і Герцеговини (термін не вказувався), тримати там військо, будувати залізницю – фактично ставала господарем західної частини Балканського півострова [18;112]. Вона вводила також свої війська в Новопазарський санджак, розташований між Сербією та Чорногорією, щоб завадити об'єднанню цих слов'янських держав.

А. М. Горчаков писав царю: «Берлінський трактат є найбільш чорною сторінкою в моїй службовій кар'єрі». «І в моїй також» – написав на листі дипломата Олександр II [19;253]. Саме на Балканському конгресі окреслилася перспектива розстановки сил, яка призведе до Першої світової війни. Стосовно балканських народів, то вони виграли від російсько-турецької війни багато, хоч і менше того, що отримали б по Сан-Стефанським договором. Звільнення «братів слов'ян» стимулювало піднесення визвольного руху в самій Росії. Російсько-турецька війна 1877-1878 рр. зіграла роль політичного каталізатора, прискоривши назрівання в Росії революційної ситуації. Ця війна – явище великого міжнародного значення. Вона, по-перше, велася через Східне питання, тоді одного з найбільш небезпечних питань світової політики, по-друге, вона закінчилася європейським конгресом, який перекроїв політичну карту в регіоні, тоді найбільш «гарячому», «в порохомому погребі Європи», як тоді говорили про нього дипломати. Зовнішнє втручання в міжетнічні відносини і міждержавні конфлікти на Балканах призводило до різних наслідків: воно могло бути дестабілізуючим, конфліктогенним фактором, підтримувати напругу, а могло попередити конфлікт чи сприяти його врегулюванню, збереженню чи підтримці миру – залежно від інтересів великих держав і загальної тенденції в міжнародних відносинах у даний історичний момент. З метою кращої привабливості для тамтешніх народів, «зовнішній фактор» був замаскований під євроінтеграцію, європеїзацію, панславізм, допомогу братам-слов'янам у їхньому самовизначенні.

Джерела та література

1. Дипломатическая история Европы от Венского до Берлинского конгресса (1814-1878): В 2 т. Т 2. Ред. кол.: А. Дебидур (гл. ред.) и др. – М., 1947. – 356 с.
2. Шимов Я. Австро-Венгерская империя. – М.: Эксмо, 2003. – 282 с.
3. Чорній В. Боснія і Герцеговина: з історії етносів і релігій // Людина і світ. – 2001. – № 7. – С. 45–51.

4. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809-1918: Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Л., 2003. – 288 с.
5. <http://www.finansy.ru>.
6. Клятина М. С. Внешняя политика России во II пол. XIX века. – М., 1991. – 168 с.
7. Беляев Н. И. Русско-турецкая война 1877-1878 гг. – М., 1956. – 142 с.
8. Перцев В. Н. Гогенцоллерны. Характеристика личностей и обзор политической деятельности. – Мн.: Харвест, 2003. – 302 с.
9. Тейлор А. Дж. П. Борьба за господство в Европе (1848-1918). – М., 1958. – 268 с.
10. <http://www.student.ru>.
11. Перевезенцев С. Россия – великая судьба. – М., 2001. – 189 с.
12. Malcolm N. Bosnia. A Short History. London, 1994.
13. Виноградов В. И. Русско-турецкая война 1877-1878 гг. и освобождение Болгарии. – М., 1978. – 148 с.
14. http://turkey-info.ru/history/last100_ru.osmans/crimea_war.html
15. Анучин Д.Г. Берлинский конгресс // Русская старина. – 1912. – № 1-5.
16. Vairoch P. and Kozul- Wright R. Some Historical Reflektions on integration, industrialisation and growth of the World Economy//UNCTAD Discussion Paper. – 1996. – № 133.
17. Balic' Smail. Das unbekannte Bosnien: Europas Brucke zur islamischen Welt. – Koln, 1992.
18. Lukas J. Fightin Troops of the Austro-Hungarian Army: 1868-1914. – NY., 1987.
19. Описание русско-турецкой войны 1877-1878 гг. на Балканском полуострове: В 9 т. Т 9. – СПб., 1901-1913 гг.

УДК 94 „1991/1995”

О.В. Іванченко

СПІВПРАЦЯ ВИШЕГРАДСЬКИХ ДЕРЖАВ У ГРУПІ В ПЕРІОД З 1991 ПО 1995 РІК

Початку співпраці всередині Трикутника вимагає політичні цілі. Тому у 1991-1992 роках політична площина була практично єдиною, яка використовувалась. Вона досягла тоді високого рівня. Спад зацікавлення цією співпрацею настав у 1992 році. Першою його причиною було рішення ЄЕС, що кандидатури на повне членство у Співтоваристві розглядатимуться індивідуально. Це суперечило попереднім деклараціям Заходу. Друга причина - це розпад ЧСФР на дві держави. Цей розпад приніс якісно нову ситуацію. Декілька основних чинників - економічний рівень, рівень безробіття, показник інфляції, стан бюджету - вивели Чехію на перше місце в Групі, пересуваючи Словаччину на останнє.

У світлі згаданого рішення ЄЕС Чехія опинилася у найважливішій ситуації. Чеські політики, зв'язані з прем'єром Вацлавом

Клаусом, висловили погляд, що Чехія самостійно буде йти до Європи. На початку січня 1993 року у інтерв'ю для "Le Figaro" на запитання, чи євроінтеграція Чехії буде елементом вишеградського процесу, Клаус рішуче відповів: "Я впевнений, що ні! Вишеград нас не стосується. Це був процес, цілковито створений Заходом, можливо, Брюсселем, але аж ніяк не нами у Центральній Європі[10]". Заявив також, що Чехія буде готова до інтеграції з Євросоюзом протягом 2-3 років. За цей час вона досягне рівня найближчих членів ЄЕС. Наприкінці лютого 1993 року міністр закордонних справ Чехії Йозеф Зеленец у інтерв'ю для "Rudeho Prava" заявив: "Ніде не підписано жодного документа, у якому б говорилося, що ми спільно складемо заяву на прийом до ЄЕС"[8]. Прихильником вишеградського процесу залишався президент Вацлав Гавел.

Розпад ЧСФР призвів до загострення непорозумінь, пов'язаних із будівництвом на Дунаї дамби і гідроелектричного комплексу Габчіково-Нагімарош та із ситуацією з угорською меншістю, які тепер лягли на плечі Словаччини. Суперечку про інвестицію на Дунаї Словаччина і Угорщина передали навесні 1993 року на форум Міжнародного Трибуналу Справедливості у Гаазі. Суперечка про статус угорської нацменшини у Словаччині призвів до того, що у квітні 1993 році Угорщина виступила проти прийняття Словаччини до Ради Європи. Наростаючий конфліктний стан у двосторонніх стосунках перестав мотивувати обидві держави до співпраці в Групі. Загалом Словаччина від початку свого існування виявляє слабку міжнародну активність, що слід пояснювати не стільки внутрішніми труднощами, скільки невеликою кількістю і скромним забезпеченням закордонних амбасад новоствореної держави.

Найбільшу вірність ідеї поглиблення вишеградського процесу проявила Польща, ініціюючи прийняття спільних дій у інтенсифікації політичного діалогу з ЄС та клопотаннях про членство в НАТО. Активізацію викликав лист Бориса Єльцина до керівників західних держав. Кожна з вишеградських держав критично відреагувала на позицію Росії, вказуючи на відсутність поваги до їх суверенності та спробу пресингу на НАТО.

У середині жовтня Вацлав Гавел опублікував статтю у "Нью-Йорк Таймс", у якій застеріг Захід перед пресингом "шовіністичних, великоруських, криптокомуністичних і криптототалітарних сил", які протидіють включенню центральноєвропейських держав до НАТО; Гавел назвав Чехію, Польщу, Угорщину і Словаччину як перших природних кандидатів до "нової спільноти"[14]. Трьома тижнями пізніше після оголошення програми "Партнерства" президент

Постоловський Руслан Михайлович – заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Академії педагогічних і соціальних наук та Міжнародної слов'янської академії, кандидат історичних наук, ректор РДГУ, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії РДГУ

Савчук Петро Оксентійович – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії РДГУ

Сєверова Ольга Владиславівна – доцент кафедри всесвітньої історії РДГУ

Слесаренко Андрій В'ячеславович – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії РДГУ

Шеретюк Валерій Миколайович – кандидат історичних наук, декан історико-соціологічного факультету, доцент кафедри історії України РДГУ

Шмид Олександр Павлович – аспірант кафедри історії України РДГУ

ЗМІСТ

Постоловський Р.М.
НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНІ ТРАДИЦІЇ ЧЕСЬКОГО
НАРОДУ В ІСТОРИЧНІЙ ПАМ'ЯТІ СУСПІЛЬСТВА 3

Шеретюк В.М.
РЕЛІГІЙНИЙ ЧИННИК У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ПЕТРА I..... 18

Савчук П.О.
ОБЛАШТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ПОЛЬЩІ І
ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД..... 28

Гон М.М., Постельжук О.П.
ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКА УНІЯ:
МОДЕЛЬ ІНДИВІДУАЛЬНОГО УГОДОВСТВА..... 37

Сєверова О.В.
ДЕКАБРИСТСЬКІ АРТІЛІ У СИБІРУ 42

Мельничук П.У.
БУРЕМНИЙ 1918 РІК НА ВОЛИНІ (ДО 90-РІЧЧЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (УД) П.СКОРОПАДСЬКОГО)..... 48

Десятничук І.О.
ІСТОРИОГРАФІЯ „ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ”:
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ОСМИСЛЕННІ ПРОБЛЕМИ 56

Слесаренко А.В.
КЛУБ „ОБРОДА” („ВІДРОДЖЕННЯ”) В СУСПІЛЬНО-
ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ У ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ 1989 р..... 64

Кукурудза А.Р.
ІНСТИТУЦІЙНІ РИСИ АВТОКЕФАЛЬНИХ ЗМАГАНЬ
В УКРАЇНІ 1917-1921 рр. 68

Мартинчук І.І.
ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ
ПОЛІТИКИ СЛОВАЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ В 1993-1995 рр. 75

Ворон О.П. РОЛЬ І МІСЦЕ ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ЖІНОК У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ МІЖВОЄННОЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ (1918 – 1938 рр.).....	81
Шмид О.П. ЗРОСТАННЯ РОСІЙСЬКОГО ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ НА ВОЛИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.....	90
Петлюк І.В. БОСНІЯ І ГЕРЦЕГОВИНА В ДИПЛОМАТИЧНІЙ КАЗУЇСТИЦІ ВЕЛИКИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕРЖАВ 1875 - 1878 рр.....	97
Іванченко О.В. СПІВПРАЦЯ ВИШЕГРАДСЬКИХ ДЕРЖАВ У ГРУПІ В ПЕРІОД З 1991 ПО 1995 РІК.....	107
Долганов П.С. ЕКОНОМІЧНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ: ГЕНЕЗИС ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР ФУНКЦІОНУВАННЯ (ХVІІІ – ПЕРША ТРЕТИНА ХХ).....	113
Дубравська А.М. СЕЛО МАЛІ ДОРОГОСТАЇ МЛИНІВСЬКОГО РАЙОНУ В ХVІ – ХІХ СТОЛІТТІ: ПОГЛЯД КРИЗЬ ВІКИ.....	121
Бондар А. „ГОЛОДОМОР НА ПОДІЛЛІ 1932-1933 Р.Р.”.....	128
Мишков В. ЗАХІДНИЙ ВПЛИВ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЦЕРКОВНОГО РОЗКОЛУ В МОСКОВСЬКОМУ ЦАРСТВІ В ХVІІ СТОЛІТТІ ...	137
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	144
ЗМІСТ.....	146

Наукове видання

Збірник матеріалів
Другої науково-практичної міжвузівської конференції
„Слов’янські народи в історичному процесі:
генезис проблеми”

Випуск 2

Укладачі : Шеретюк В.М., Савчук П.О.

Відповідальний за випуск – Шеретюк В.М.
Відповідальний редактор – Кревська Г.А.
Комп’ютерна верстка – Писарець С.М., Самсонюк В.Б.
Комп’ютерний макет – Третяк О.Ю.

Слов’янські народи в історичному процесі: генезис проблеми:
Збірник матеріалів II науково-практичної міжвузівської конференції.
Вип.2. – Рівне: РДГУ, 2008. – 146 с.

Підписано до друку 10.09.2008 р. Формат 60x84 1/16.
Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.
Друк різнографічний. Умовн. друк. арк. 13,9. Зам.№ 60 /1.
Наклад 300 прим.

Адреса редакції: кафедра всесвітньої історії,
Рівненський державний гуманітарний університет,
вул. С.Бандери, 12, м. Рівне.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету